

ТРАГЕДІЯ КУЛЬТУРИ У ФІЛОСОФІЇ ЖИТТЯ Г. ЗІММЕЛЯ

Сулятицька Т. В.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології та філософії*

Плахтій М. П.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Пройшовши в своїй філософській еволюції через прагматизм і неокантіанство в його баденському варіанті, німецький філософ Георг Зіммель (1858–1918 рр.) стає одним із найбільш значимих представників філософії життя, в якій культурологічна проблематика, що підпорядковується інерції руху від Шопенгауера до Дільтея, зміщується в епіцентр філософського аналізу. У Г. Зіммеля філософія життя стає синонімом філософії культури, тобто, він продовжує лінію «філософії життя» в дослідженні та осмисленні феномена культури, який на його думку, нерозривно пов'язаний із глибинним дуалізмом світу, де протистоять один одному світ людської культури та об'єктивний світ природи. Історія культури, на думку Зіммеля, це нескінченний процес збільшення ціннісного змісту життя. Однак, німецький філософ викриває так звану трагедію культури, що полягає в залежності високого рівня від духовних цінностей. Саме у есеї «Трагедія культури» Георг Зіммель розробляє концепт «трагедії культури», який можна назвати ключовим для всієї його філософії культури [1].

Трагедія культури – культурне відчуження духу і його безсмертних, немов закам'янілих форм від триваючої та живої душі. Одна із ключових категорій «трагедії» для Зіммеля – це взаємодія двох протилежностей: вічної сумісності культурного явища та обмеженої в часі життєвої суб'єктивності. Відчужені від життя культурні явища та світ створених людиною об'єктів генеруються або за допомогою певної не-творчої кооперації, і тоді від самого початку вони є відчуженими від творців, або ж у створеному конкретним автором об'єкті завжди

є щось, що він туди не вкладав, але що зчитуватиметься тими, хто його сприйматиме [2, с. 40].

Цілісність свідомості і буття особистості, єдність духовної та матеріальної культури суспільства – головний предмет філософського аналізу Зіммеля. Межі культури особистості, на думку Зіммеля, відповідають структурі культури суспільства і навпаки. Суспільне життя відливається у різні форми, кожна з яких створює за допомогою власної мови особливу «дійсність» – «світи» культури, що виражають в свою чергу психологічні передумови соціального буття.

Розробляючи ідею обмеженості життя і особистості, і суспільства, Зіммель, на відміну від неокантіанців, відмічає вплив неусвідомлених психічних станів («настроїв») на зміст культурних форм, що є результатом активності свідомості суб'єкта. На відміну від неокантіанців, Зіммель також, частково під впливом прагматизму, частково розвиваючи думки Дільтея про значення господарського життя, вводить у своє поняття культури суспільства і матеріальний її пласт. Одним із своїх культурологічних завдань він вважає збереження «пояснювальної цінності господарського життя шляхом включення її на підставі духовної культури, однак, самі господарські форми розглядалися як результат більш глибоких оцінок і напрямів, психологічних і метафізичних передумов» [3]. Більше того, визнаючи «так названу дійсність – світ досвіду і практики» – лише однією із форм життя, Зіммель стверджує, що безперервна зміна форм історичного культурного процесу була встановлена вперше в історії світового господарства, маючи на увазі історичний матеріалізм (К. Маркс). На думку Г. Зіммеля, саме по собі життя немає форми, однак, через оформлення в даному випадку вона утворює певну економічну структуру, яка в момент творчості відповідає життю, потім поступово стає для нього чужою, і нарешті, стає новою, що більше відповідає життєвим потребам. Саме в цьому процесі Зіммель вбачає загальну формулу історичної заміни матеріальних і духовних форм культури. Причому жодна форма культури ніколи не зможе адекватно виразити життя взагалі і культура в будь-який історичний період являє собою систему символів безкінечного життєвого потоку.

На відміну від представників марксизму, у Зіммеля не постає питання про «первинність» і «вторинність» духовної та матеріальної культури. На думку німецького дослідника, обидва шари культури з'являються із єдиного метафізичного центру, подібно до того, як із «пра-феномена» особистості народжуються духовні і життєво-практичні форми її існування.

Спочатку узгодженість духовної і матеріальної культури Зіммель детально розглядає на прикладі співвідношення соціальної структури

і релігії. «... Необхідний суспільний порядок часто виходить із зовсім недиференційованої форми, в якій моральна, релігійна, юридична санкції лежали поряд ще в нерозділеній цілісності... а потім вже, дивлячись на різні історичні умови, то одна то інша органічна форма у своєму подальшому розвитку ставала носієм таких порядків» [3]. І культурний рух, на думку Зіммеля, є безперервний взаємо перехід «практичного і теоретичного життєвого змісту у ході історії», тому «виявляється однакова структура як в релігійних так і в соціальних формах існування особистості». Однак, як зазначає Зіммель, в міру історичного розвитку обидві форми розділяються, і «ті самі цінності у відношеннях, які звільнившись від складових їх змісту соціальних інтересів і зведені в трансцендентну висоту, означають релігію у більш вузькому самостійному значенні слова» [2, с. 41]. Взаємозв'язок релігії як особливої форми духовної культури із соціальним життям не більше кидає тінь на гідність релігії, ніж висновок про походження людини від нижчих тварин зазіхає на гідність особистості.

Духовна культура в науковій, моральній, художній, релігійній формах виражає і задовольняє інші життєві запити, ніж культура матеріальна.

Отже, згідно з Г. Зіммелем, культура в цілому є «витончена створено розумом форма життя, результат духовної і практичної праці» [4].

Заслугує особливої уваги аналіз Зіммеля сучасної культури, адже він був першим, хто започаткував дослідження феномена «криза культури». Сучасну епоху він характеризує як високорозвинену, де виділяє її зовнішні переваги, такі як: побутовий комфорт, індустрія розваг та розвиток науки і техніки. В той же час наголошуючи на дослідженнях сучасної епохи, він визначає її як епоху «стомлення і Perezrilosti» і яка містить, на його переконання небезпеки для людини. У невеличкому есе Зіммеля «Криза культури» знаходимо таку цитату: «Відповідно, існує дві серйозні небезпеки зрілих та Perezriлих культур. Вони, з одного боку, полягають у тому, що засоби життя перевершують за своїм значенням його цілі, і тим самим сума засобів привласнює собі психологічний статус кінцевих цілей; з іншого боку, об'єктивні формування культури здобувають самостійний, підкорений фактичним нормам розвиток і тим самим стають не лише чужими щодо суб'єктивної культури, а й прогресують із такою швидкістю, що вона їх наздогнати не здатна» [5].

Абсолютно безпрецедентно у новій культурі життя намагається втілити себе у своїй чистій безпосередності і виявляє, в результаті недовершеності об'єктивних форм життя, як основний мотив боротьбу проти форм взагалі. Зіммель демонструє цю тенденцію у всіх формах культури. В мистецтві – це футуризм, що уникає будь-якої

завершеності форми. В науці (філософії) – прагматизм, згідно з яким «не об'єкт сам по собі і не суверенний розум визначає в нас істинність наших уявлень, а саме життя, то в силу грубої утилітарності, то в силу своїх глибоких потреб, що здійснюють оцінку наших уявлень» їх істинності чи хибності. В області етичної культури боротьба проти застарілих форм моралі, зокрема в еротичному житті, привела до нікчемних результатів, так як і еротика, якщо вона пов'язана з культурою, потребує певного оформлення. Традиційні форми релігії замінила містика – безформний стан релігійного життя для тих, хто не відмовляється повністю від віри в трансцендентне. Обмірковуючи конфлікт сучасної культури, а в подальшому, і перспективи її розвитку, необхідно перш за все зрозуміти, на думку Г. Зіммеля, що життя проявило свою суть. Тому, воно або ставить собі мету створення із самого себе нових структурних метафізичних передумов, або залишається масою без форми, що знищує культуру.

Зіммель висловив обґрунтовану тривогу про можливість руйнування самого містка між минулим і майбутнім культурних форм на стику століть і з позиції філософії життя з її постулатом «обмеженості» історичної форми культури констатував кризовий стан сучасної йому культури.

Література:

1. Simmel, G. Der Begriff Und Die Tragödie Der Kultur. In Zur Philosophie Der Kultur 1919, (pp. 223–253). Verlag Von Duncker Und Humblot.
2. Султангалієв Д. О. Критичні потенціали філософії культури Георга Зіммеля. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 2020. Т. 6, 39–46. <https://doi.org/10.18523/2617-1678.2020.6.39-46>
3. Simmel G. Philosophie des Geldes. Leipzig, 1922. S. 522.
4. Шабанова Ю. О. Філософія культури : підручник. Дніпро : ЛІРА, 2019. 240 с. URL: <http://surl.li/flrss>
5. Simmel, G. Die Krisis Der Kultur. In Sociology in Switzerland. URL: web.archive.org/web/20061001204939/socio.ch/sim/phil_kultur/kul_13.htm